

Másfél évszázada hunyt el Bolyai János

„A kapitány úr nints többé,” - ” katonai egyenruhában temették el volt”

*ÍRTA
Ács Tibor*

Bolyai János Honvéd Alapítvány

Kiadja a Bolyai János Honvéd Alapítvány 1101 Budapest Hungária krt. 9-11

Postacím 1581 Budapest, Pf. 15.

Tel. 432-9000/29677 fax: 432-9000/29903 e-mail: info@bolyaialapitvany.hu

Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Bolyai János Katonai Műszaki Kar
névadója halála 150. évfordulójának megemlékezésére 2010. január 27-én
rendezett ünnepi állománygyűlésen elhangzott Ács Tibor egyetemi magántanár,
hadtörténész előadásának bővített és szerkesztett változata.

Felelős kiadó: Poroszlai Ákos kuratórium elnöke

Szerkesztő: Poroszlai Ákos

Borítóterv: Gajdáné Bata Gizella

Készült: a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Nyomdájában, 50 példányban

Felelős vezető: SOÓS KÁROLY

ISBN: 978-963-87706-5-3

© DR. ÁCS TIBOR, 2010

Tartalomjegyzék

A génius születéséről	4
A Bolyai kutatás és irodalom a géiuszi életmőről és jelentőségéről	5
A „másodosztályi fizetésű nyugpénzes ingénieur-kapitány” betegsége és halála, 1860. január 27.	8
Bolyai János temetése, 1860. január 29.	12
Feljegyzések „Bolyai János nyugalm. Ingenieur kapitány” elhunytáról.....	14
A tudomány géiusza sírjának sorsa	18
Epilógus.....	22
Bolyai János hadmérnök emlékének ápolásáról és példájáról	24
Felhasznált irodalom:	31

Másfél évszázada hunyt el Bolyai János

„A kapitány úr nints többé,” - ” katonai egyenruhában temették el volt”

1. kép

A Pszeudoszféra-emlékmű leleplezése Marosvásárhelyen, 2002. december 12.
Méltóképpen őrzi nagy tudósunk emlékét (Horváth Sándor alkotása)

A géniusz születéséről

2. kép
Bolyai szülőháza

Közismert, hogy Bolyai Farkas és Benkő Zsuzsanna gyermeke, János 1802. december 15-én este 9 órakor született Kolozsvárott. A Középutcai szülőház, az erkély felett 1903. január 15.-től emléktábla első mondata: „Az 1802. év 12. havának 15. napján itt született

Bolyai János, a Magyar Eukleidész...”

3. kép
Bolyai szülőháza ma

A boldog ifjú szülők ekkor még nem gondolhatták, hogy a 19. század első felének eseményei milyen nagy hatást fognak gyakorolni egyetlen fiúk életpályájára. A korabeli újságok ekkor adtak hírt arról, hogy az 1801. január 1-én Giuseppe Piazzi olasz csillagász által felfedezett első kisbolygót, melyet Szicília védőistennőjének tiszteletére Ceresnek nevezett el sikerült újra megtalálni. A nagy matematikus, Karl Friedrich Gauss (1777–1855) pályaszámításai szerint a Ceres bolygópályán halad, amely teljes egészében a Mars és a Jupiter útvonala között húzódik. Később a Ceres kisbolygó az 1-es számot kapta és egyben ez a legnagyobb is.

Az apa a távoli barát tudományos sikerei, és kislánya jövője sorsa felett elmélkedve írja Göttingenbe, a már híres Gaussnak, 1803. február 27-i levelében: „Írdd meg nekem postán (mert itt semmihez sem juthatok), amit csak lehet, a fontosabbat, szebbet a Ceres pályájáról, s az egésznek a vázát. Ezenközben én is egy új planétát indítottam, de ennek sem középpontját, sem pályáját meghatározni nem tudom. 1802. december 15-én egy szép fiúgyermekkel áldott meg az ég, akit Jánosnak kereszteltünk.”¹

Ma már az egyetemes és a magyar tudomány égboltja káprázatos fényű csillagának, Bolyai Jánosnak, a „*semmiből egy új más világot*” teremtető tudósak, pályája ismert és középpontja elismert. Ő valóban saját fénnel világító alkotó ember, amit az is igazol, hogy egy planéta, a Kulin György 1937. november 26-án felfedezett kisbolygók egyike, az 1441. számú Bolyai János nevét viseli, de a Holdon is elneveztek róla egy 50 kilométer átmérőjű krátert. Az utókor elismeri, hogy a tudomány területén a magyar nép gényusa, Szentágotthai János szavaival, a „legmagasabb fokon Bolyai Jánosban öltött testet”.

A Bolyai kutatás és irodalom a gényuszi életmúró és jelentőségéről

4. kép

Marosvásárhely korabeli látképe.

Ludwig Rohbock rajza 1856-1864.

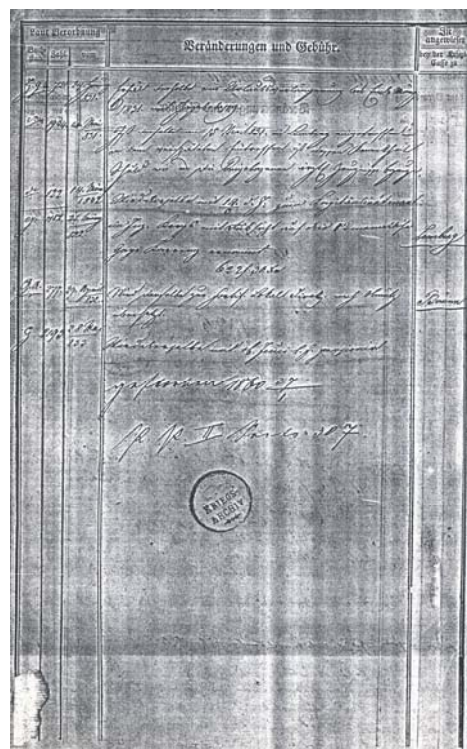
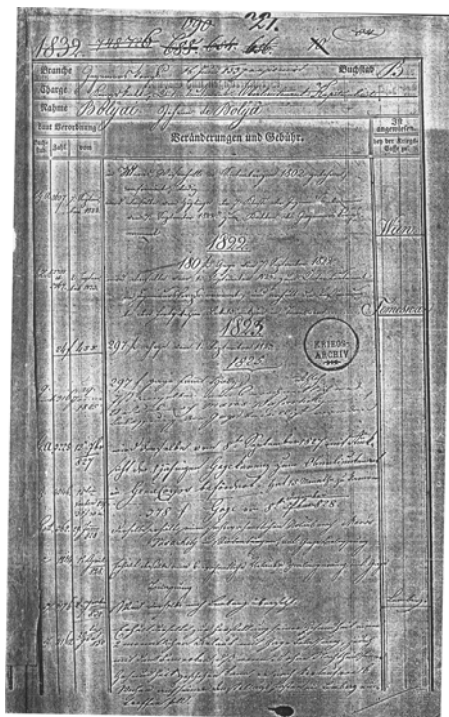
Hála a kutatásnak, az egyre gazdagabb Bolyai-irodalomnak – megnyíltak a kapuk nemcsak az 1860. január 27-én elhunyt Bolyai János életpályájának meghatározásához.

¹ Bolyai-levelek. Válogatás, szerk. Benkő Samu. Bukarest, Kritérion. 1975. 49. o.

Ezt bizonyítja a 2002. esztendő, a nemzetközi Bolyai-év emlékezése, tudományos rendezvényei és kiadványai. Bolyai János születése 200. évfordulójára a jeles szerzők megjelent könyvei, tanulmányai és cikkei a legújabb kutatások alapján új ismeretekkel és értékekkel, ismeretlen vonásokkal és színekkel gazdagították az univerzálzseni hadmérnök, az egyetemes lángész Bolyai-arcképet. Hűen vázolja fel a matematika óriásának, a zseniális gondolkodónak, a hadmérnöknek életútját és legfontosabb állomásait.²

A domáldi és marosvásárhelyi gyermek- és diákevek története, a bécsi mérnökakadémián 1818 és 1823 közötti eltöltött idő történetét. Az 1823 és 1833 közötti hadmérnöki pályafutását és korszakos geometriai felfedezését, katonai szolgálatának temesvári, aradi, lemergi, olmutzi eseményeit, betegségeit és félrokkantként nyugállományba helyezését. „A „nyugalmazott ingenieur kapitány” 1833 és 1860 közötti életét, alkotásait és tudományos eszméit.

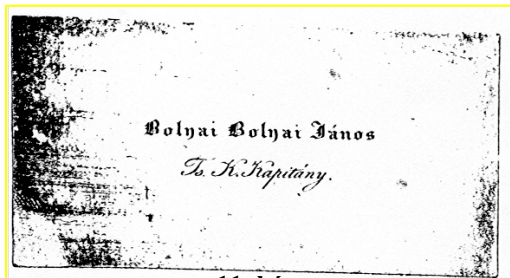

6-7. kép
Bolyai János mérnökkari tiszti törzslapja

² Lásd Prékopa András: Bolyai János forradalma. Természet Világa. 2003. I. különszám. 3-21. o.

A „másodosztályi fizetésű nyugpénzes ingénieur-kapitány” betegsége és halála, 1860. január 27.

Bolyai János betegségei ellenére hosszú éveken keresztül folytatta tudományos munkáját. A

11. kép
Bolyai névkártyája

82 éves apa Bolyai Farkas (elhunyt 1856. november 20.) Gergely fiának 1856. október 11.-án küldött egyik utolsó levelében kifejtette, hogy János tudományos teljesítménye által „mejethetvén újra fel a Bolyai família csillaga”³.

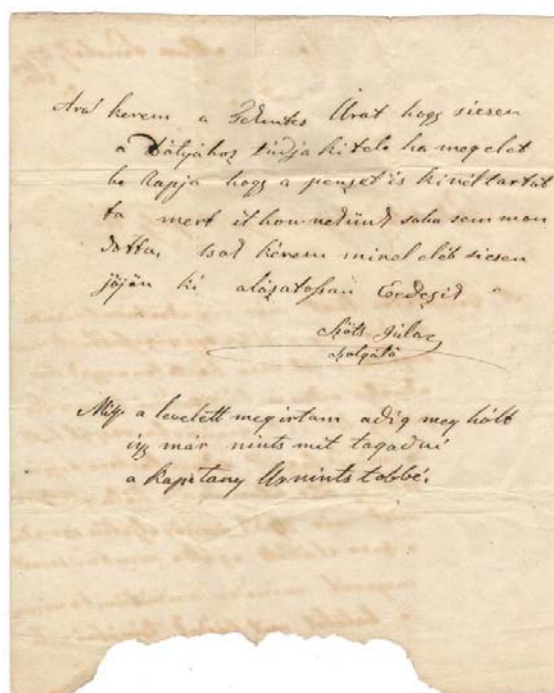
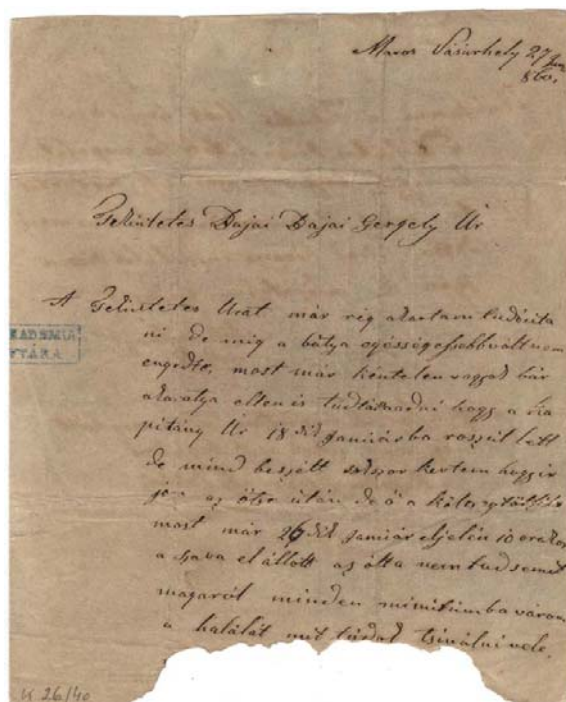
*Scientiæ Spatii,
a veritate aut falsitate (a priori
haud unquam determinanda)
Axiomatibus Euclidæ XI.
independentibus: atque pro casu
falsitatis, Quadratura
Circuli geometrica.
Auctore
Johanne Bolyai de eadem;
Geometricarum in Exercitiis
Cæsareæ Regiæ Caesariensis
Capitaneo Documentente.*

12. kép
Appendix

„Nagyságos bolyai Bolyai János nyugalmazott cs. kir. százados” egészségi állapota, mint öccsének írt 1859. november 6-i levelében írta egyre súlyosbodó, és az állandóan ágyhoz kötő betegségének, „már 15 hónap óta még mindig rabja vagyok.”⁴

³ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattár, Bolyai-gyűjtemény (továbbiakban – MTAKK BGy.) K 22/144.

⁴ MTAKK BGy K 23/91.

15-16 kép

Szöts Júlia 1860. január 17-i híres levele Bolyai Gergelyhez Bolyai János haláláról.

Ez a sokszor idézett, Bolyai Gáspár birtokából 1909-ben a Magyar Tudományos Akadémia tulajdonába került sérült, híres tudománytörténeti értékű levél így szól:

„Maros Vásárhely 27 jan
860.

Tekintetes Bojai Bojai Gergely Úr

A Tekintetes Urat már rég akartam tudósítani de míg a Bátya egészségesebb volt nem engedte, most már kénytelen vagyok bár akarata ellen is tudtára adni hogy a kapitány Úr 18^{dik} Januárba rosszul lett de mind beszélt sokszor kértem hogy írjon az ötse után de ő a költségtől félt most már 26^{dik} Január eljelen 10 orakor a szava el állott az óta nem tud semit magaról minden minútumba várom a halálát mit tudok csinálni vele.

Ara kérem a Tekintes Urat hogy siesen a Battyához tudja ki tele ha meg életbe kapja, hogy a pénzt is kinél tartotta mert itthon nekünk soha sem mondotta, tsak kérem minél eléb siesen jöjön ki alázatosan Esedezik

Szöts Júlia
Szolgáló

Míg a levelett meg irtam adig meg holt így már nints mit tagadni a kapitány Úr nints többé.”⁶

⁶ MTA KK BGy K 26/40.

Nem tudni, hogy a Bolyai Gergelynek szóló levél Marosvásárhelyről mikor jutott el Bolyába, de több mint valószínű, hogy csak 1860. február első napjaiban értesültek János elhunytáról és így Gergely is, - mint a legközelebbi rokon, nem tudott rendelkezni a temetkezési és hagyatéki ügyekben. Bolyai János nyugállományú mérnökkari másodosztályú százados elhalálózását Szóts Júlia jelentette be a városi tanácsnak és katonai hatóságoknak, akik azonnal megtették a szükséges intézkedéseket.

Bolyai János temetése, 1860. január 29.

17. kép

Bolyai János utolsó marosvásárhelyi lakhelye ahol elhunyt

A marosvásárhelyi erőd- és térparancsnok, Carl Settele őrnagy, és Henrik főherceg 62. sorgyalozezred kiegészítő kerületi parancsnoksága nevében, Appel őrnagy, a szolgálati szabály előírásai szerint jártak el, mivel a legközvetlenebb hozzátartozó nem volt a városban. 1860. január 27-én vagy 28-án a nyugállományú mérnöktiszt holttestét a katonakórházba

vitették. A Kálvária utca 902. számú házbeli bérlakását, ahol ott maradt Bolyai János holmija és hagyatéka, ne hogy illetéktelenek széthurcolják, hivatalosan lepecsételték. Emléktábláját 2000. január 27-én avatták fel.

Elrendelték a Bolyai János nyugállományú cs. kir. mérnökkari másodosztályú százados katonai tiszteletadással, a református egyház szertartása szerinti eltemetését **1860. január 29-én**. Szinte szószerint végrehajtották Bolyai János, **1837. július 31-i végrendeletét**, melyben meghagyta, hogy halálakor: „*Ami a temetési pompát illeti, jelentem, hogy csak annyi legyen, amennyit a katonai tisztesség, méltóság és fény hoznak magokkal: minden szükségtelen haszontalan, vagyis inkább káros költség ellenben kerülődjék el.*”⁷

A marosvásárhelyi református temetőben történt meg a megrendítően szerény katonai és egyházi végtisztesség. A szabályzat előírásainak megfelelően, a Henrik főherceg cs. kir. 62. sorgyalozezred kiegészítő kerületi parancsnoka, Appel őrnagy, Bolyai János cs. kir. nyugállományú százados temetésére kirendelt egy félszázadot dobossal(vagy trombitással) egy százados vezényletével. A koporsót örvezetők vitték, a másik félszázad fegyver nélkül a temetésen megjelent néhány civil után vonult. A katonai gyászkíséret tisztjei bal karukon kis fátyolt viseltek, a hasonló fátyolt a koporsóvivő katonák egyik fele a bal, a másik fele a jobb karon viselte. A dobos fekete posztóval, a trombitát és a hangszereket fátyollal tekerték körbe. A gyászkíséretre kirendelt század csendben úgy fejlődött fel a marosvásárhelyi református temető ravatalozójánál, hogy a gyászmenetben az előírt alakzatot foglalja el az indulásánál. A mérnökkari tiszti egyenruhájába öltöztetett Bolyai koporsójának kihozásánál a parancsnok karddal tisztelgést vezényelt és a katonai kíséret egyik fele a koporsó előtt, a másik fele

⁷ Benkő Samu: Bolyai János vallomásai. Bukarest, Irodalmi Könyvkiadó, 1968. 101. o.

gyászoló civilek után ment. Az előírás szerint a lelkész elől ment. A temető III. táblájában lévő sírhelynél a század alakzatba fejlődött és a temetésnél, a koporsó sirbahelyezésnél tisztelget a dob szüntelen pergése (vagy trombita hangja) mellett.

A hivatalosan kivezényelt „katonai díszkíséreten kívül”, a hűséges Szőts Júlia és három marosvásárhelyi polgár, – „három civil ismerőse” – kísérte el utolsó útjára a tiszti egyenruhájába öltöztetett legzseniálisabb matematikusunk koporsóját.⁸ Van olyan vélemény is, hogy, „koporsóját a katonai kíséreten és a lelkészen kívül csak ketten állták körül: Szőts Júlia, hűséges szolgálója és a Kövecses utcai (ma Vár sétány) háza felépítésében segédkező Tőkés kőműves.”⁹

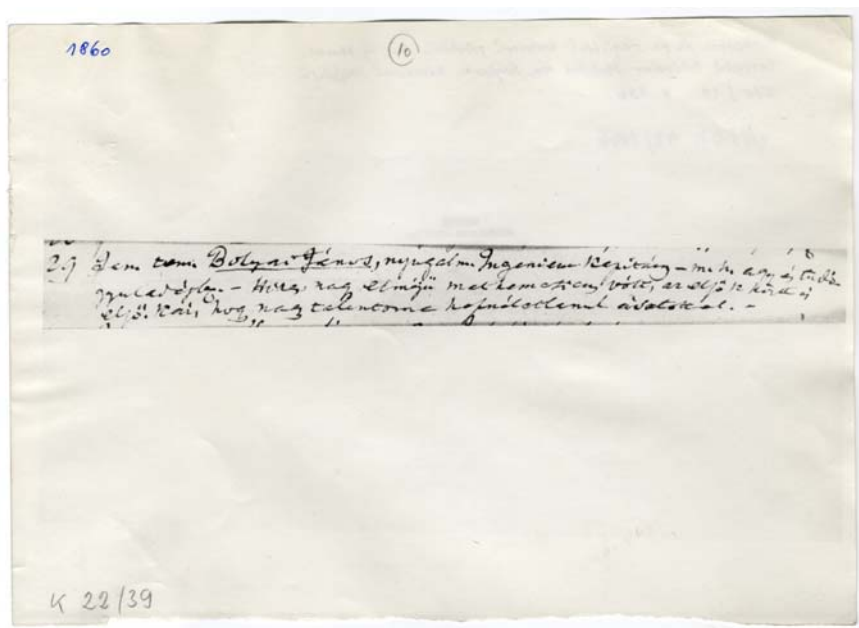
A domboldalon elhúzódó temető felsőbb részén eltemetett Bolyai János nyugállományú százados sírhantja fölé csak ideiglenes fejfát helyeztek el, amely gyorsan tönkrement.

⁸ Lakatos Sámuel emlékbeszéde. Bolyai János emlékezete. Különnyomat a Maros-vásárhelyi Ev. Ref. Kollégium 1902/3. évi Értesítőjéből. Marosvásárhely, 1903. 5. o.; Dávid 1923. i. m. 165 - 166.o. ; Oláh-Gál Róbert: Erdélyi tájakon a Bolyaiak nyomában. Csíkszereda, 2009. 90-107.o.

⁹ Nagy Székely Ildikó: Ahol Bolyai János nyugovóra tért. Népújság, LXI. Évf. 114. (17201.) sz., 2009. május 22.,péntek.

Feljegyzések „Bolyai János nyugalm. Ingenieur kapitány” elhunytáról

A temetés után a marosvásárhelyi református egyház halotti anyakönyvébe Péterfi Károly esperes a következőket jegyezte be: „1860. januárus 29-én temettetett Bolyai János nyugalm. Ingenieur kapitány – m. h. agy és tüdőgyulladásban -. Híres nagy elméjű mathematicus volt, az elsők között is első. Kár, hogy nagy talentuma használatlanul ásatott el.”¹⁰

18. kép.

Bolyai János halotti anyakönyvi kivonata a marosvásárhelyi ref. parókia anyakönyvéből 1824–1860.

Ez az utolsó megállapítás ugyan elismerte Bolyai János nyugalmazott mérnökszázados kiemelkedő képességét, de abban nagyot tévedet, hogy zseniális elméjét és fő művét, az *Appendix*ben kifejtett nemeuklideszi geometriáját nem lehetett „használatlanul” elásni, mert ez a korszakos felfedezése az 1860-as évek végére meghozta számára a világhírt, majd a magyarországi elismerést is.

¹⁰ MTAKK BGy K 22/39.

— (Necrolog). Korunk kitűnő férfainak egyike, a láng-
essű számtudós cs. k. nyugalmazott mérnökkapitány bolyai
Bolyai János folyó hó 26-án, élete 58 évében jobb hazába
költözött. Nemcsak kis Erdélyünk, hanem az összes tudós vi-
lág, mely előtt egy rövid számtani művével honunknak fényt,
dicsőséget szerzett, sokat veszített kora halála által, mert nagy-
becsű kéziratait nem adhatá, elhatározott célja szerint, sajtó
alá, a kérdés vajjon sikerülend-e avatott kezeknek úgy rendbe-
szedni s világ elibe bocsátani, hogy magas értékek szerint
múltó elismerést vívjanak ki. Mint nyelvész és hegedűművész
is rendkívüli egyéniség volt. Nagy veszteség reánk nézve, hogy
oly lángész és oly tudomány tulajdonosának élete szinte min-
den haszon nélkül zajlott le körünkben, és különczködő, ember-
kerülő természeténél fogva minden társaságtól felvonultan,

19. kép

Dózsa Dániel nekrológja Bolyai Jánosról

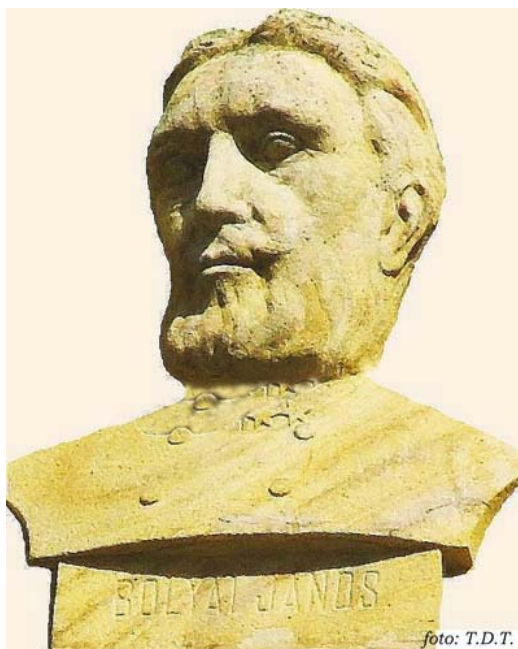
János folyó hó 26-án, életének 58 évében jobb hazába költözött. Nemcsak kis Erdélyünk, hanem az összes tudós világ, mely előtt egy rövid számtani művével honunknak fényt, dicsőséget szerzett, sokat veszített kora halála által, mert nagybecsű kéziratait nem adhatá, elhatározott célja szerint, sajtó alá, a kérdés vajjon sikerülend-e avatott kezeknek úgy rendbe-
szedni s világ elibe bocsátani, hogy magas értékek szerint méltó elismerést vívjanak ki...
Béke hamvainak!”

Igen voltak ilyen avatott kezek, a jeles külföldi és magyar Bolyai kutatók. Közismert, hogy 1866-tól a Bolyai-kutatás úttörői külföldiek voltak. Mindenekelőtt a német Richard H. Baltzer és Paul Stäckel, a francia Guillaume-Jules Hoüel, az olasz Giuseppe Battaglini, az osztrák Johannes Frischauf, az amerikai Bruce G. Halsted és mások. Magyarországon Schmidt Ferenc temesvári építész volt az első, aki önzetlenül segítette elő a külföldi kutatók Bolyai János és apja munkásságát feltáró tevékenységét. Noha a külföldi hatásra országunkban is felismerték a Bolyai-hagyaték jelentőségét, de feldolgozása a Magyar Tudományos Akadémián és a matematikai és természettudományi osztályon lassan, akadozva

folyt. A hazai tudományos és egyetemi körök erőfeszítései csak a 19. század végén és a 20. század elején hozták meg Bolyai János korszakos felfedezésének a kívánatos magyarországi

A Bolyait jól ismerő

Dózsa Dániel újságíró, a Kolozsvári Közlöny, 1860. február 5. (11.) száma 2. oldalán közreadott nekrológjának találó sorai tudománytörténeti jelenségüek: „Korunk kitűnő férfainak egyike, a lángeszű számtudós cs. k. nyugalmazott mérnökkapitány bolyai Bolyai

20. kép

Bolyai János leghitelesebb arcvonásai a Marosvásárhelyi Kultúrpalota homlokzatának féldomborművén

elismerését.¹¹ A 20. század második felében és a 21. század elején közülük is kiemelkedik, az erdélyi származású Párizsban élő Tóth Imre matematikus, tudományfilozófus, Benkő Samu, Kiss Elemér és Prékopa András akadémikus, Vekerdi László tudománytörténész és Weszely Tibor matematikus munkássága. Az ötvenes évek elejétől publikáló Tóth Imre a matematikai gondolkodás filozófiai aspektusaira összpontosító kutatásaiban kiemeli – „Bolyai János megérzése nemcsak jó volt, hanem egyszerűen fantasztikus! Ő az egyedüli, aki azonnal meglátta a dolog lényegét.” (Isten és geometria, 2000; Palimpszeszt. Szavak egy háromszög előtt, 2001; Bécstől Temesvárig: Bolyai János útja a nemeuklideszi forradalom felé, 2002.)¹² A 14 ezer oldalnyi hátrahagyott Bolyai- kéziratokat Benkő Samu és Abafáy Gusztáv 1953-tól 16 évnyi munkával rendszerezte. A nem matematikai jellegű kéziratokat Benkő Samu történész 1968-tól könyveiben (Bolyai János vallomásai, 1968) publikálta. A mintegy háromezer oldalnyi matematikai kéziratokat Kiss Elemér matematikus dolgozta fel és adta közre tanulmányokban és könyvekben a múlt század kilencvenes éveiben (Matematikai kincsek Bolyai János kéziratok hagyatékában, 1999). Prékopa András matematikus szervező és irányító munkálkodásának fő szerepe volt abban, hogy Bolyai János születésének bicentenáriuma, a 2002. esztendő igazi Bolyai-év lett itthon és külföldön. Közreadott publikációiban kiemelte: „Bolyai János a magyar tudomány legkiemelkedőbb alakja, nagyságát Kopernikuszéhoz hasonlíthatjuk.”(Bolyai forradalma, 2002; Bolyai János felfedezésének előzményei és utóhatása, 2003; Non-Euclidean Geometries János Bolyai Memorial volume, 2006).A széles horizontú műveltségű, kivételes tudású Vekerdi László számos emlékezetes írásában foglalkozott Bolyai Jánossal. (Kalandozás a tudomány történetében, 1969; A Bolyai-kutatás változásai, 1981;A Bolyai-gyűjtemény a Bolyai-kutatásban. Örökségünk, élő múltunk. Gyűjtemények a MTA Könyvtárában, 2001; Változások és konstansok a Bolyai-kutatásban a bicentenárium tükrében, 2003).¹³ Weszely Tibor a múlt század hetvenes éveinek közepétől adta közre könyveit (A Bolyai – Lobacsevszkij geometria modelljei, 1975; Bolyai János matematikai munkássága, 1981; Bolyai János – Az első 200 év, 2002.)

¹¹ Szénássy Barna: Adalékok a két Bolyai fölfedezésének történetéhez. Matematikai Lapok 29. (1977/1980) 71-95. o.

¹² Matematika és szabadság. Beszélgetés Tóth Imre tudományfilozófussal. (Staar Gyula interjúja). Természet Világa. 2003. I. különszám. 63-69. o.

¹³ Az orvos végzettségű, de a magyar irodalom és nyelvészet, a csillagászat, a matematika, a könyvtártudomány, a művelődéstörténet, a fizika területén is jelentőset alkotó tudós életének 86. évében hunyt el, 2009. december 27-én és 2010. január 27-én temették el.

21. kép

Az MTA Bolyai-díj alapítása 1903. január 15

Odaitélve: 1905. a francia Július Henri Poincaré-nak, 1910. a német Dávid Hilbert-nek, 2000. az izraeli Saharon Shelah-nek¹⁴

A marosvásárhelyi városi tanács és a 62. sorgyalogezred kiegészítő kerületi parancsnoksága 1860. február 8-i, 13-i és március 1-i, 2-i hivatalos levélváltásában foglalkozott az „előző hó 27-én itt elhunyt bolyai Bolyai János cs.kir. nyugállományú százados halálesetének felvételét és a halotti bizonyítványt” tárgyaló iratokkal.¹⁵

A nagyszebeni főhadparancsnokság felterjesztése alapján – a bécsi hadügyminisztérium rendelkezésére – bolyai Bolyai János nyugállományú mérnökkari másodoszázadost nyilvántartó két okmányra rávezették elhunytát és elhelyezték a bécsi hadilevéltárban. Tiszti anyakönyvi lapjára (Grundbuchblätter) utolsó bejegyzésként ezt írták: „1860. január 27-én meghalt.”¹⁶ A nyugállományú másodosztályú századosokról és lovasszázadosokról vezetett könyv 292–293. fölióján pedig a keresz- és családnév, előnév rovatban szereplő bolyai Bolyai János nevet X alakban keresztülhúzták, a megjegyzés rovatba pedig ezt írták be: „A nagyszebeni főhadparancsnokság 1860. március 1. 11022/1860. számú beadványa szerint 1860. január 27-én, Marosvásárhelyen meghalt.”¹⁷

¹⁴ Ács Tibor: A Magyar Tudományos Akadémia nemzetközi Bolyai-díjának megalapítása és százéves kálváriája. Valóság, 2002. 5. sz. 50-60. o.

¹⁵ MTAKK BGy K 28/13-14.

¹⁶ KA, Wien, Grundbuchblätter, Ternion 4. Ingenier-Corps No. 21.

¹⁷ KA, Wien, Personalbücher Hauptleute und Rittmeister 2-er Classe. 31. II. Fol 292–293.

A tudomány géniusza sírjának sorsa

A református temetőben nyugvó Bolyai János nyugállományú századosnak, a tudomány egyik legnagyobb géniuszának sírját nem gondozták, hamar elfelejtették. Bolyai sírja, hamarosan több mint három évtizedig névtelenné vált és csak Szöts Júlia őrizte meg emlékezetében.

22. kép

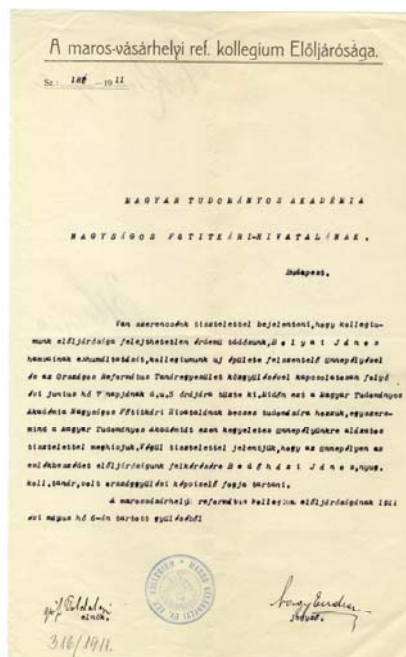
Bolyai János síremléke felállította 1894-ben
a Matematikai és Fizikai Társaság

1893-ban Schmidt Ferenc építészmérnök, a Bolyai-kutató Marosvásárhelyre érkezett, hogy felkeresse Bolyai nyugvóhelyét. Bolyai János jeltelen sírját volt szolgálója, a 64 éves Szöts Júlia mutatta meg, a sírhelyet keresgélő Schmidt Ferencnek és társainak. Schmidt Ferenc kezdeményezésére a zseniális tudós felismerhetetlenné vált sírhelye fölé 1894-ben a „Mathematikai és Physikai Társulat kegyelete jelül” sírkövet is állíttatott.¹⁸

Sor került a külön sírban nyugvó két nagy tudós, az apa és fiú földi maradványainak hivatalos exhumálására is 1911. június 7-én.¹⁹

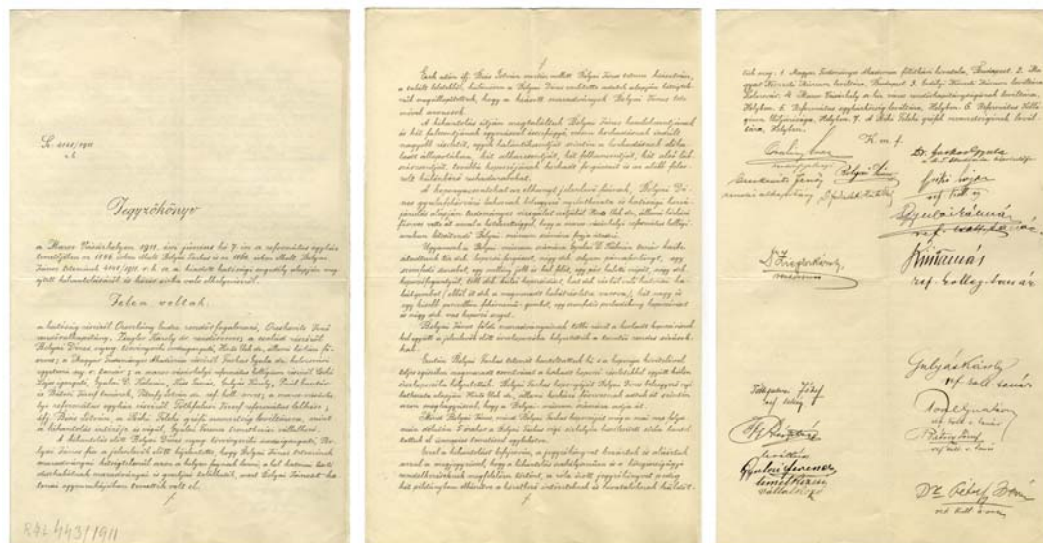
¹⁸ MTAKK BGy K 29/77-78. Bolyai János síremlékéről készült fényképek. Marosvásárhely, 1894. 2 db. 11x 16 cm.

¹⁹ MTAKK BGy Függelék RAL 316/1911.

23. kép

A Marosvásárhelyi ref. Kollégium meghívója az MTA-nak Bolyai János hamvainak exhumálására. 1911. május 6.

24-26. kép

Jegyzőkönyv, a Maros-Vásárhelyen 1911. évi június hó 7-én a református egyház temetőjében az 1856. évben elhalt Bolyai Farkas és az 1860. évben elhalt Bolyai János tetemének 4148/1911. r. k. sz. a. kiadott hatósági engedély alapján megejtett kihantolásáról és közös sírba való elhelyezéséről.

Készült 7 példányban. Tizenhat aláíró.²⁰

²⁰ MTA KK BGy Függelék RAL 443/1911.

A jegyzőkönyv szerint a „kihantolás előtt Bolyai Dénes nyug. Törvényszéki irodaigazgató, Bolyai János fia, a jelenlévők előtt kijelentette. – „*Bolyai János tetemének maradványai kétségtelenül azon a helyen fognak lenni, ahol katonai tiszt díszkabátjának maradványai és gombjai található, mert Bolyai Jánost katonai egyenruhájában temették volt el.*”

27. kép

BOLYAI JÁNOS koporsójából származó fadarabok, szemfedélmardvány és egy katonai zsinórféle

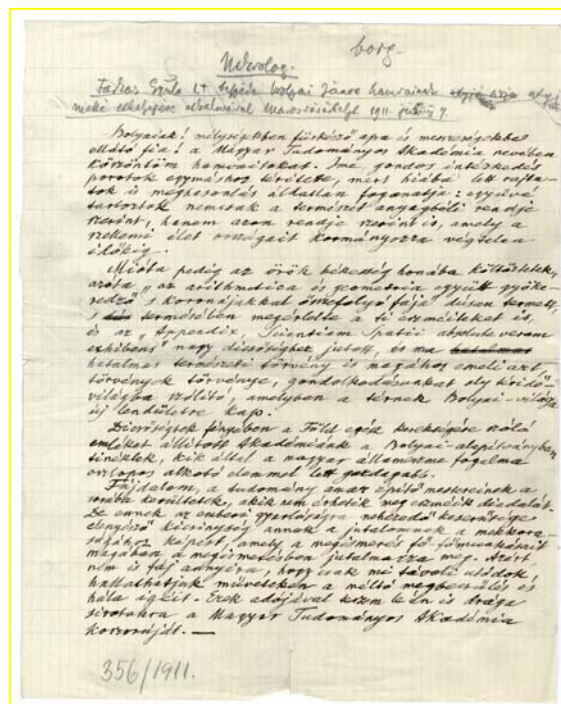
28. kép

János fia Bolyai Dénes

Először Bolyai János feltételezett sírját hantolták ki, a jelenlévő Bolyai Dénes az exhumáló bizottság előtt kijelentette, hogy „minden valószínűség szerint ebben a sírban nyugszik apja, de e feltevés és Szöts Júlia állítása akkor lesz bizonyos, ha megtalálják benne az uniformist”²¹. Rövidesen a földi maradványain kívül különböző ruhadarabokat találtak, így „6 drb. rézből való katonai kabátgombot, ebből 5 drb. a megmaradt kabátrészletre varrva”, amik bizonyossá tették, hogy a sírban Bolyai János földi maradványai nyugodtak.

²¹ MTAKK BGy RAL 443/1911.

A kihantolás után Bolyai Farkas volt marosvásárhelyi ref. kollégiumi professzort és Bolyai János ny. cs.kir. mérnökkari kapitány földi maradványait külön – külön érckoporsóba helyezve 1911. június 7-én délután 5 órakor a Magyar Tudományos Akadémia költségén az apa régi sírhelyén készített közös sírba egymás mellett ünnepélyesen ismét eltemették.²² Az apa, a Tentamen szerzője és fia, az Appendix szerzője, családi és tudósi örök egymáshoz tartozását jelképezi, hogy az egyetemes és a magyar tudomány két nagy alakja közös sírhant alatt alussza örök álmát a marosvásárhelyi református temetőben.²³

29. ábra

FARKAS GYULA az MTA képviselőjének nekrológja BOLYAI JÁNOS hamvainak atyja mellé helyezése alkalmával

30. kép

BOLYAI FARKAS és BOLYAI JÁNOS síremlékéről készült fénykép. Marosvásárhely.

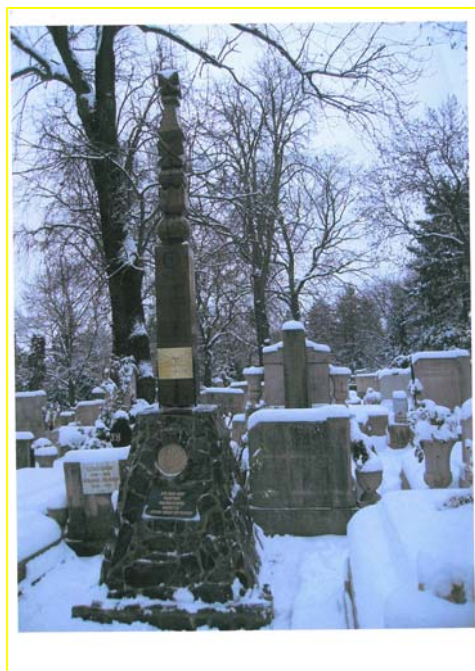
²² MTAKK BGY Függelék RAL 356/1911. Farkas Gyula kolozsvári egyetemi tanár, akadémikus, az MTA képviselőjének beszéde Bolyai János hamvainak atyja mellé helyezése alkalmával. 1911. június 7-én délután 5 órakor.

²³ MTAKK BGY K 29/72. Bolyai Farkas és Bolyai János síremlékéről készült fénykép. Marosvásárhely, é.n. 1 db., 24 x 21 cm. Poss. Daday László fényképész. MTAK 12/1933-34.

Epilógus

Közhelynek tűnhet az a kijelentés, hogy Bolyai János és világra szóló tudományos hagyatéka nemcsak a tudósoké, a matematikusoké és a katonáké, hanem minden magyaré és az egész emberiségé. Idéznünk kell a Bolyai-életműről szóló eddigi legtalálóbbs és leghitelesebb jellemzését

A Magyar Tudományos Akadémia elnöke **1903. január 15-én**, Bolyai János születésének centenáriuma alkalmából a kolozsvári tudományegyetemen tartott emlékünnepevényen ezt mondta a magyar tudósok példaképéről. Mi is „**arra a távolabb, de nagyobb s el nem évülő dicsőségre törekszünk, amely Bolyainak adatott, mert tudjuk, hogy csak az az igazi tudomány, amely világra szól, s ezért, ha igazi tudósok és – amint kell – jó magyarok akarunk lenni, úgy a tudomány zászlóját olyan magasra kell emelnünk, hogy azt határainkon túl is meglássák, és megadhassák neki az illő tiszteletet. Ez a mi eszményképünk, ez valósult meg Bolyai alkotásával egyszer; ilyen teljes mértékben talán egyetlenegyszer.**”²⁴

31. kép
A felavatott kopjafa

Ám a közelmúlt kutatásai azt is igazolják, hogy a különböző levéltárakban és gyűjteményekben megőrzött Bolyai kéziratokban és iratokban még sok ismeretlen adat, érték található, tárható fel, amelyek feldolgozásával teljesebbé, igazabbá és érthetőbbé tehetjük a zseniális gondolkodónkról alkotott képet. Ezért folyik tovább a hatalmas Bolyai-hagyaték kutatása és feldolgozása.

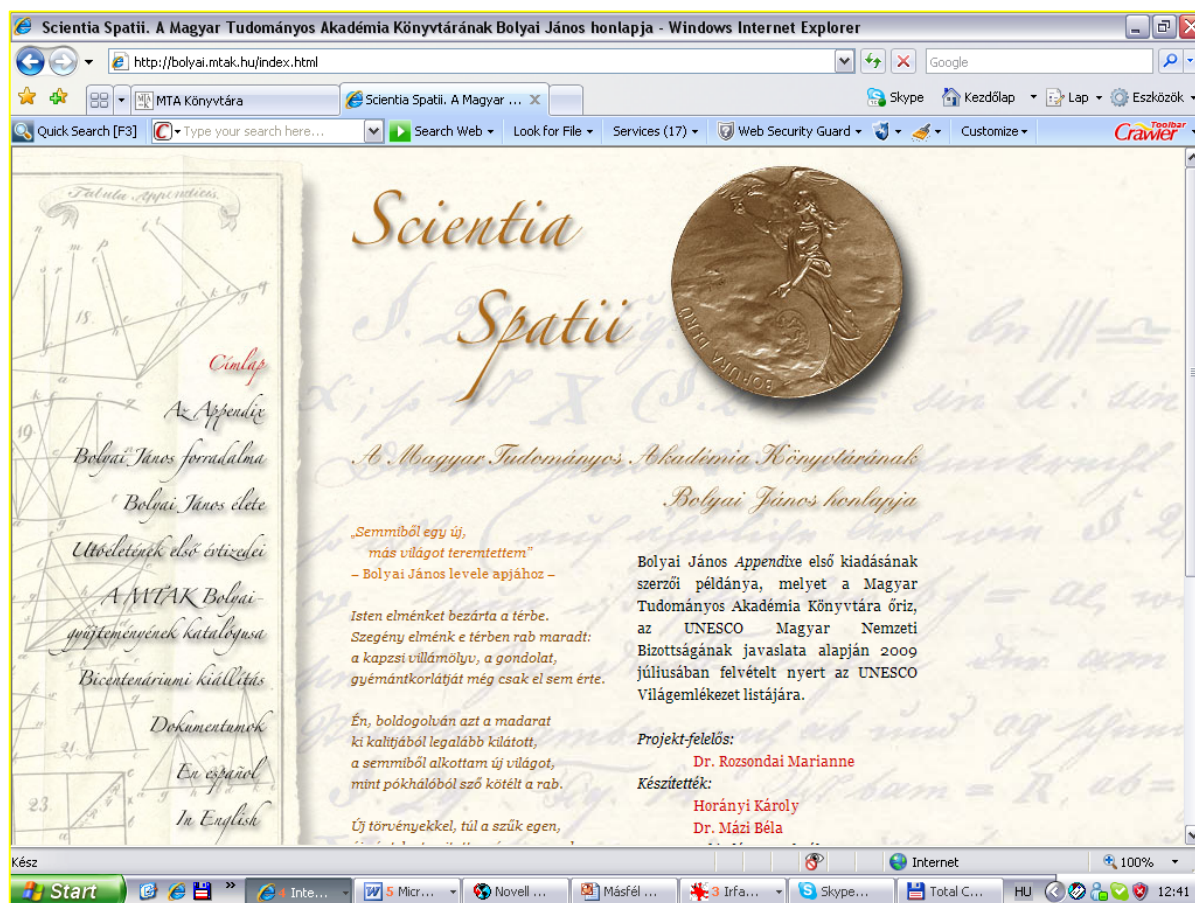
A magyarság, a magyar tudomány sem feledkezett meg nagy alakjáról. Bolyai János halálának 150. évfordulójára készülve. A marosvásárhelyi református temetőben ma, 2010. január 27-én déli 12 órakor Bolyai János eredeti sírhelyén ünnepélyesen kopjafát avattak fel.²⁵ A magyar tudományos körök és a

Magyar Tudományos Akadémia egyértelmű törekvése volt, hogy méltóan, a nemzetközi

²⁴ Akadémiai Értesítő, 1903. 1. sz. 110. o.

²⁵ Vajda György: Kopjafa jelzi Bolyai János egykori sírhantját. Népszás, LXII. évf. 22.(17410.)sz. 2010. január 28., csütörtök.

Bolyai-év keretében emlékezzen meg a világhírűvé magyar tudósról. Az évfordulóra nemzetközi tudományos konferenciával emlékezik meg Budapesten a Magyar Tudományos Akadémián és Marosvásárhelyen a Sapientia Egyetemen. A Bolyai János Emlékkonferencia (2010. augusztus 30.-szeptember 3.) honlapja közli a programot, melyben a nagyközönség számára szóló előadásokat is beiktatnak, és a lehetőséget nyújtanak a Bolyai emlékhelyek meglátogatására. A konferenciára várják a Bolyai tisztelőket és érdeklődőket is.

32. kép.

Az MTA Könyvtár Kézirattára - Scientia Spatii: Bolyai János-honlapja.

Bolyai János hadmérnök emlékének ápolásáról és példájáról

Bolyai János Honvéd Alapítvány, BKMFB, ZMNE és BJMK Bolyai János nevének újra felvétele 1990. szeptember 29. óta, a mai napig 2010. január 27. számos hazai és külföldi helyen állított fel Bolyai János emléktáblát és szobrot. Itt kell megemlíteni, hogy e sorok szerzőjének a meghívására a Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola küldöttsége részt vett a Bolyai János születése 190. évfordulója alkalmával a Magyar Tudományos Akadémia dísztermében megtartott 1992. december 14-i tudományos emlékülésen. Ezen az akadémiai emlékülésen hangzott el "Bolyai János tanulmányai a bécsi mérnökakadémián" című előadásunk, melynek utolsó mondata azt javasolta:

„Talán nem elérhetetlen kívánság, hogy a stiftgassei egykori cs. kir. mérnökakadémia épületén emléktábla idézze fel, az arra járok számára is Bolyai János alakját és alkotását.”²⁶ A BJKMF, a Bolyai János Honvéd Alapítvány, valamint más magyar és osztrák szervek és személyek munkálkodásának eredményeként 1996. október 11-én délelőtt, ünnepélyesen felavatták a Stift kaszárnya- az egykori mérnökakadémia – épülettömbjéhez tartozó helyőrségi templomban Bolyai János emléktábláját.²⁷

²⁶ „Bolyai János tanulmányai a bécsi mérnökakadémián” című 1992. december 14-i előadásunk kézírata 5. o.

²⁷ Magyar Nemzet, 1996. október 12. sz.

Bolyai János Honvéd Alapítvány, BJKMF, ZMNE és BJKMK **1990. szeptember 29.** (Bolyai János nevének újra felvétele)-2010. január 27. hazai és külföldi Bolyai János emléktáblái és szobrai.

Egyetem 41 épület első emeletén található

Paróczai Péter „**Bolyai János a matematikus**” mellszobrát 1992-ben, az Üllői úti Emlékparkban avatták fel. A kar elköltözéséig minden évben a Bolyai Napon, a kari dékán és a Hallgatói Önkormányzat elnöke koszorút helyezett el a szobor talapzatán. A szobor jelenleg a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi

Bolyai ábrázoló bronzszobor az Üllői úti objektum parancsnoki épületének aulájában állt, majd az átköltözés után az egyetem főépületének hatodik emeletén került elhelyezésre.

Három évig tartó, roppant erőfeszítés után, 1996. október 11-én magyar és osztrák részvétellel, fényes külsőségek között helyeztük el a Bécs-i helyőrségi templomban Bolyai János, karunk névadójának emléktábláját. Azóta minden év november hónapban a Bolyai János Katonai

Műszaki Kar küldöttsége, osztrák bajtársak és egyházi személyek részvételével tiszteleg és helyezi el a kegyelet koszorúját nagy elődünk emléktáblája előtt.

Az egykori mérnökakadémia, a mai bécsi Nemzetvédelmi Akadémia Stift utcai épületét a Díszterem előtt húzódó széles folyosón került elhelyezésre Berek Lajos szobrászművész Bolyai a hadmérnök című alkotása 2004. november 3-án. A

szobrot Raimund Schittenhelm tábornok az akadémia parancsnoka és a művész leplezte le.

Dr. Szenes Zoltán
altábornagy, vezérkari
főnök, **2003. december
15-én avatta fel**

**„Bolyai János a
hadmérnök”**

mellszobrát. Berek Lajos
alkotása az Üllői úti
objektum főépületben, az
Aulában volt, majd 2008-
ban átkerült a Zrínyi

Miklós Nemzetvédelmi Egyetem szoborparkjába.

A Sapientia-Erdélyi Magyar
Tudományegyetem Műszaki
és Humántudományok
Karának, melyet a 2005. évi
tanévnyitónadtunk át.

2004. május 12-én, Olomouc (Olmütz) városában avatták fel Bolyai János kétnyelvű emléktábláját aki ebben a városban töltötte életének sorsfordító esztendejét, 1832 júliusától 1833 júniusáig.

Az európai uniós csatlakozás ihlette és vezette a Brnói Katonai Akadémiát és a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemet, hogy pártfogása alá vegye és megvalósítsa ezt a nemes kezdeményezést.

2009. december 12-én a Csiky Gergely Líceum bejárati lépcsőházában helyezte el a Bolyai János Honvéd Alapítvány ezt az emléktáblát. Király András, a Csiky Gergely Iskolacsoport igazgatója megnyitó szavaiban azt emelte ki, hogy egy magyar tannyelvű

iskolában a gyerekeknek tudniuk kell Bolyai Jánosról, és jelezte: ezentúl tudatosan vállalják a magyar tudományos élet legnagyobb alakja emlékének őrzését, ápolását.

A Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem és Bolyai János Katonai Műszaki Kara akkor emlékezik méltóan névadójára, aki mint apjának írta, „*a semmiből egy ujj, más világot teremtettem*” ha meg érti korszakos felfedezésének, lényegét. Bolyai egyedül alkotta meg abszolút geometriát, amely független az euklideszi párhuzamossági posztulátumtól. Meggyőzően kimutatta bizonyításának lehetetlenségét, és ha feltételezzük, hogy a síkban létezik adott egyeneshez adott ponton át egynél több párhuzamos, akkor az euklideszivel egyenrangú geometriát kapunk, a hiperbolikus geometriát. Az abszolút geometria felfedezése egyedül Bolyai János érdeme. Előtte sem, de vele egy időben sem gondolt senki annak megalkotására. Vekerdi László találóan pontos fogalmazása szerint: „Bolyai János nem a nemeuklideszi geometriát fedezte fel. Neki a nemeuklideszi geometria ingyen, ajándékként adódott, miután fölfedezte, szó szerint megteremtette az abszolút geometriát, azt a Harmadikat, ahonnét a Másik kettő kibontotta a maga külön és önmagában megtámadhatatlan igazságát.”²⁸ Ez a felfedezés nemcsak a geometria térfogalmának fejlődéséhez járult hozzá, amely alapvető a fizika számára, hanem az axiomatikus módszer elterjesztésével a modern matematikai gondolkodás kialakulásához is.

Bolyai azt is vallotta, hogy a világ matematikai-geometriai formák segítségével magyarázható, megismerhető és rendezhető. A matematikát megérteni annyi, mint az isteni teremtfői bölcsesség nyitját megtalálni. A mérnök a világot, a hadmérnök a hadügyet a matematika és geometria tudománya szerint igazgatja. Ezzel **Bolyai a mérnökösödés és a hadmérnökség egy eredeti meghatározását adja**. Megjegyzem, itt most nem térünk ki a zseniális gondolkodónak egy külön tanulmányt megérdemlő alig ismert nézeteire és tételeire a békéről és a háborúról, a hadügyről és a hadi tudományokról.²⁹

Még egy fontos követendő példa számunkra. Bolyai János, amit névjegye is tanúsít, sohasem felejtette el a személyiségében, tudományos munkásságában kitörölhetetlen nyomokat hagyó bécsi mérnökakadémiai és hadmérnöki szolgálatának 15 esztendejét, 16 éves korától 31 éves koráig tartó aktív katonaéletét. Ennek ékes bizonyítéka, hogy hivatásos és nyugdíjas tiszt korában, az életében egyetlen nyomtatásban megjelent művének – A tér abszolút igaz tudománya – címlapján, az összes kéziratban lévő művén, hivatalos és magánlevelének autográf aláírásában neve után, ritka kivételtől eltekintve, **mindig ott**

²⁸ Vekerdi László: A Bolyai-kutatás változásai. Természet Világa, 1981. 12. sz. 56-58. o.

²⁹ Lásd részletesen: A TAN tudományos rendszere a békéről és háborúról, a hadügyről és hadi tudományokról. Ács Tibor: Bolyai János új arca – a hadi mérnök. Budapest, 2004. 344 – 371. o.

szerepel mérnöki képzettsége és tiszti rangja is. Bolyait a legkiválóbb magyar mérnökök, közé kell sorolnunk. Tagadhatatlan, hogy abban a tudományban, amely minden műszaki tudománynak és mérnöki tudásnak az alapja, vagyis a matematikában, és a geometriában, ő volt kora hadmérnöki karának legzseniálisabb tudósa.

Bolyai János életműve szerves részét képezi hadmérnöktiszti munkálkodása. Így válhat még érthetőbbé és teljesebbé az utókor számára a magyar és az egyetemes tudomány egyik legnagyobb alakjának rögzös életpályája és tudományos hagyatéka.

Felhasznált irodalom:

1. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár Kézirattár, Bolyai-gyűjtemény
2. Természet Világa, 2003. I. Különszám. Bolyai-émlékszám -200. évforduló
3. A tér úttörője. Bolyai János emlékév. Marosvásárhely 2002. Szerk.: Csegzi Sándor, Jung János Kiss Elemér, Pál-Antal Sándor. Marosvásárhely, 2003. Mentor. 211 p., 16 t.
4. Ács Tibor: Bolyai János a bécsi császári-királyi mérnökakadémián 1818-1823. Budapest, 1997. Bolyai János Katonai Műszaki Főiskola. 180 p.
5. Ács Tibor: Bolyai János a bécsi Hadmérnöki Akadémián. Budapest, 2002. Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetemi Kiadó. 308 p.
6. Ács Tibor: Bolyai János új arca – a hadi mérnök. Bp., 2004. Akadémiai Kiadó. 632 p.
7. Benkő Samu: Bolyai János vallomásai. Bukarest, 1968. Irodalmi Kiadó. 276 p.
8. Bolyai János marosvásárhelyi kéziratai I. Fogalmazványok a Tanhoz, illetőleg az Üdvtanhoz. Szerk. és bev. Benkő Samu. Kolozsvár, 2003. Erdélyi Múzeum Egyesület. 307 p.
9. Bolyai forradalma az életműkiadásban és a bibliográfiában. Szerk. Nagy Ferenc. Bp., 2003. Better-Püski. 264 p.
10. A Bolyai-Gauss levelezés. A teljes levelezés első gyűjteményes kiadása. Szerk.
11. Nagy Ferenc. Bp., 2004. Better-Püski. 368 p.
12. 200 éve született Bolyai János. Szerk. Kása Zoltán. Kolozsvár, 2002. 187 p
13. Bolyai - Emlékkönyv. Bolyai János születésének 200. évfordulójára. Szerk. Prékopa András, Kiss Elemér, Staar Gyula, Szenthe János. Bp., 2004. Vince Kiadó. 388 p.
14. Kiss Elemér: Matematikai kincsek Bolyai János kéziratok hagyatékából. 2. bővített kiadás. Bp., 2005. Typotex. 249 p.
15. Gray, J. Jeremy: Janos Bolyai, Non-Euclidean Geometry and the Nature of Space. Cambridge, Massachusetts, 2004. Brundy Library. VIII, 185, 54 p.
16. Maeger, Annemarie. János Bolyai Der Mozart der Mathematik. Leben und Werk. Hamburg, 1999. Autorenverlag. 192 p., 1 t.
17. Stäckel, Paul: Wolfgang und Johann Bolyai, Geometrischer Untersuchung. Bände 1-2. Leipzig-Berlin, 1913. Teubner. 1. Leben und Schriften der beiden Bolyai. X, 2, 281, 1 p. 2. Stücke aus den Schriften der beidem Bolyai, 5, 127 p., 1 t. Ugyanez magyarul Stäckel Pál: Bolyai Farkas és Bolyai János geometriai vizsgálatai. I–II. Budapest, 1914.

